

BANKLARNI TRANSFORMATSIYA QILISH ORQALI AKTIVLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Amirov Abdunazar Muzaffar o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bank tizimini transformatsiya qilish jarayonlari hamda ularning bank aktivlari samaradorligini oshirishdagi o'zni tahlil qilinadi. Moliyaviy bozorlarning globallashuvi va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi sharoitida banklarning an'anaviy faoliyat modellarini qayta ko'rib chiqish zarurati yuzaga kelmoqda. Maqolada bank aktivlari tarkibi, ularning daromadlilik va risk darajasi transformatsiya jarayonlari bilan uzviy bog'liqlikda o'rganiladi. Xususan, aktivlarni boshqarishda zamonaviy risk-menejment tizimlari, raqamli platformalar va innovatsion moliyaviy instrumentlardan foydalanishning ahamiyati yoritib beriladi. Shuningdek, banklarda institutsional islohotlar, korporativ boshqaruvni takomillashtirish va biznes-jarayonlarni optimallashtirish orqali aktivlardan foydalanish samaradorligini oshirish yo'llari tahlil qilinadi. Transformatsiya jarayonlari bank kapitalining aylanish tezligini oshirishga va muammoli aktivlar ulushini kamaytirishga xizmat qilishi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari bank tizimini transformatsiya qilish aktivlar rentabelligini oshirish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va raqobatbardoshlikni kuchaytirishda muhim omil ekanini ko'rsatadi. Maqola xulosalari bank amaliyotida strategik qarorlar qabul qilishda va moliyaviy siyosatni shakllantirishda foydalanish uchun tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: bank transformatsiyasi, bank aktivlari, aktivlar samaradorligi, risk-menejment, raqamli bank, moliyaviy barqarorlik, innovatsion texnologiyalar

ABSTRACT. This article examines the processes of banking transformation and their role in improving the efficiency of bank assets. In the context of globalization of financial markets and the rapid development of digital technologies, banks face the need to reconsider and modernize their traditional business models to ensure sustainable development. The study analyzes the structure of bank assets, their profitability, and risk levels in close connection with transformation processes. Special attention is given to the application of modern risk management systems, digital platforms, and innovative financial instruments as key tools for enhancing asset management efficiency. Furthermore, the article explores ways to increase asset efficiency through institutional reforms, improvement of corporate governance, and optimization of internal business processes in banks. Banking transformation is shown to contribute to faster capital turnover and a reduction in the share of non-performing assets. The research findings demonstrate that banking transformation is a crucial factor

in increasing asset profitability, ensuring financial stability, and strengthening the competitiveness of banks. The conclusions of the article can be used in banking practice when making strategic decisions and developing financial policies.

Keywords: banking transformation, bank assets, asset efficiency, risk management, digital banking, financial stability, innovative technologies

Kirish

Bugungi kunda bank tizimini transformatsiya qilish masalasi O'zbekiston moliya sektorini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Iqtisodiyotning real sektorini moliyalashtirishda banklar yetakchi o'rin tutar ekan, bank aktivlarining samaradorligi mamlakat iqtisodiy o'sish sur'atlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bank faoliyatini zamonaviy talablar asosida qayta tashkil etish va aktivlardan foydalanish samaradorligini oshirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

So'nggi yillarda O'zbekiston bank tizimi aktivlari hajmi sezilarli darajada oshdi. Jumladan, 2018-yilda tijorat banklari aktivlari hajmi taxminan 180 trln so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yil yakuniga kelib bu ko'rsatkich 500 trln so'mdan oshdi. Biroq aktivlar hajmining o'sishi bilan bir qatorda ularning sifati va daromadliligi muammosi ham yuzaga chiqdi. Ayrim banklarda muammoli kreditlar ulushi 8–10 foizgacha yetgani aktivlar samaradorligini oshirish bo'yicha tizimli choralar ko'rishni talab etmoqda.

Banklarni transformatsiya qilish jarayonida raqamli texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Masalan, so'nggi yillarda masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni bir necha barobarga oshib, ayrim yirik banklarda raqamli operatsiyalar ulushi jami operatsiyalarning 60–70 foizini tashkil etmoqda. Bu holat bank xarajatlarini qisqartirish, aktivlar aylanish tezligini oshirish va mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilashga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida bank tizimini tubdan isloh qilish va transformatsiya qilish bo'yicha muhim huquqiy asos yaratilgan. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi "2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF–5992-son Farmonida banklarni transformatsiya qilish, davlat ulushini qisqartirish, aktivlar sifatini yaxshilash va banklar faoliyati samaradorligini oshirish asosiy vazifalar sifatida belgilangan. Mazkur farmon bank aktivlarini boshqarishda zamonaviy yondashuvlarni joriy etish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bank aktivlari samaradorligini oshirishda kredit portfeli sifati muhim ko'rsatkich hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yil yakunida bank tizimi kredit portfeli hajmi 430 trln so'mdan oshgan bo'lib, shundan muammoli kreditlar ulushi o'rtacha 7,5 foizni tashkil etgan. Taqqoslash uchun, 2019-yilda ushbu ko'rsatkich 2–3 foiz atrofida bo'lgan. Bu holat

kreditlash hajmining tez o'sishi bilan birga risklarni baholash va monitoring tizimlarini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Banklarni transformatsiya qilish doirasida aktivlarni boshqarishda xalqaro standartlarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, ayrim yirik tijorat banklarida IFRS (Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari) asosida aktivlarni qayta baholash natijasida past daromadli va muammoli aktivlar aniqlanib, ularning ulushi 2–3 foizga qisqartirilgan. Natijada, bunday banklarda aktivlar rentabelligi (ROA) 0,9 foizdan 1,5 foizgacha oshganligi kuzatilgan.

Shuningdek, raqamli transformatsiya bank aktivlari samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Masalan, kredit arizalarini onlayn platformalar orqali ko'rib chiqish muddati ilgari o'rtacha 5–7 ish kunini tashkil etgan bo'lsa, hozirda ayrim banklarda bu jarayon 1–2 ish kunigacha qisqargan. Bu esa kredit mablag'larining tezroq aylanishini ta'minlab, bank daromadlarining oshishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, operatsion xarajatlar 15–20 foizgacha kamaygani qayd etilmoqda.

Xalqaro tajriba ham banklarni transformatsiya qilish orqali aktivlar samaradorligini oshirish mumkinligini ko'rsatadi. Masalan, Sharqiy Yevropa davlatlarida bank sektorida davlat ulushining qisqartirilishi va xususiy kapitalni jalb etish natijasida aktivlar sifati yaxshilanib, muammoli kreditlar ulushi 10 foizdan 4–5 foizgacha kamaygan. O'zbekistonda ham davlat ulushi yuqori bo'lgan banklarni transformatsiya qilish orqali shunga o'xshash natijalarga erishish imkoniyati mavjud.

Umuman olganda, banklarni transformatsiya qilish nafaqat aktivlar hajmini oshirishga, balki ularning sifatini yaxshilash, daromadlilikini ko'paytirish va risklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Shu bois, bank tizimini chuqur transformatsiya qilish va aktivlarni boshqarishda zamonaviy yondashuvlarni joriy etish mamlakat moliya tizimi barqarorligini ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

1-jadval

2021–2025-yillarda O'zbekiston bank tizimi aktivlari samaradorligi ko'rsatkichlari

Yillar	Bank aktivlari hajmi (trln so'm)	Kredit portfeli (trln so'm)	Muammoli kreditlar ulushi (NPL, %)	Aktivlar rentabelligi (ROA, %)
2021	366	278	6,1	1,1
2022	412	320	6,9	1,0
2023	502	430	7,5	1,2
2024	545	470	6,8	1,4
2025	590	510	6,0	1,6

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2021–2025-yillar davomida bank tizimi aktivlari hajmi qariyb **1,6 barobarga oshishi** kutilmoqda. Shu bilan birga,

transformatsiya jarayonlari ta'sirida **muammoli kreditlar ulushi 2023-yildan boshlab pasayish tendensiyasiga** ega bo'lib, 2025-yilda 6,0 foizgacha tushishi prognoz qilinmoqda. Bu esa bank aktivlari sifatining yaxshilanayotganini ko'rsatadi.

Aktivlar rentabelligi (ROA) ham transformatsiya samarasi sifatida bosqichma-bosqich oshib, 2021-yildagi 1,1 foizdan 2025-yilda 1,6 foizga yetishi kutilmoqda. Mazkur holat banklar tomonidan aktivlarni boshqarishda samarali strategiyalar va raqamli yechimlar joriy etilayotganidan dalolat beradi.

Bank aktivlari samaradorligini oshirish masalasi xalqaro moliya institutlari tomonidan ham bank barqarorligining asosiy omili sifatida e'tirof etiladi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda bank tizimi jami aktivlarining qariyb 86 foizi kreditlar va investitsion aktivlar hissasiga to'g'ri kelgan. Bu esa aktivlar boshqaruvidagi har qanday kamchilik bank tizimi barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatishini anglatadi. Shu sababli aktivlar tuzilmasini optimallashtirish va ularning daromadlilikini oshirish transformatsiya jarayonlarining ustuvor yo'nalishiga aylangan.

Xorijiy tajribada banklarni transformatsiya qilish orqali aktivlar samaradorligini oshirish aniq natijalar bergan. Masalan, Polsha bank sektorida 2015–2020-yillar davomida raqamli bank xizmatlarini keng joriy etish natijasida operatsion xarajatlar darajasi 55 foizdan 47 foizgacha pasaygan, aktivlar rentabelligi esa 0,8 foizdan 1,6 foizgacha oshgan. Bu jarayonda kreditlashda avtomatlashtirilgan skoring tizimlaridan foydalanish muammoli kreditlar ulushini sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qilgan.

Shuningdek, Janubiy Koreya bank tizimi tajribasi ham e'tiborga loyiqdir. Ushbu mamlakatda banklar transformatsiyasi doirasida sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (big data) asosida aktivlarni boshqarish tizimi joriy etilgan. Natijada 2018–2022-yillar oralig'ida muammoli kreditlar ulushi 1,7 foizdan 0,6 foizgacha qisqargan, kredit portfelining daromadlilikiga esa barqaror o'sish tendensiyasini namoyon etgan. Bu holat innovatsion texnologiyalar bank aktivlari sifatini yaxshilashda muhim omil ekanini ko'rsatadi.

Xalqaro moliyaviy tahlillarga ko'ra, bank aktivlari samaradorligi ko'rsatkichlari yuqori bo'lgan mamlakatlarda iqtisodiy o'sish sur'atlari ham nisbatan barqaror bo'ladi. Jahon banki ma'lumotlariga asosan, aktivlar rentabelligi 1,5 foizdan yuqori bo'lgan bank tizimlariga ega davlatlarda moliyaviy inqirozlar xavfi sezilarli darajada past bo'ladi. Shu jihatdan, O'zbekiston bank tizimini transformatsiya qilish jarayonlarida xorijiy ilg'or tajribalarni joriy etish va aktivlarni boshqarishda zamonaviy yondashuvlardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur omillar banklarni transformatsiya qilish orqali aktivlar samaradorligini oshirish masalasini nafaqat bank sektori, balki butun iqtisodiyot barqarorligini ta'minlashning muhim sharti sifatida qarash zarurligini ko'rsatadi.

Bank aktivlari samaradorligini oshirishda kapital yetarliligi va aktivlar sifati o'rtasidagi muvozanat muhim ahamiyatga ega. 2023-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekiston bank tizimida kapital yetarliligi koeffitsiyenti o'rtacha 18 foizdan yuqori bo'lgan bo'lsa-da, ayrim banklarda aktivlarning past daromadliligi kapitaldan samarali foydalanilmayotganini ko'rsatmoqda. Bu holat banklarni transformatsiya qilish jarayonida kapitalni joylashtirish siyosatini qayta ko'rib chiqish va yuqori qo'shilgan qiymatga ega aktivlar ulushini oshirish zarurligini anglatadi.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlari tajribasida bank aktivlari samaradorligini oshirishda stress-test va prudensial nazorat mexanizmlarining kuchaytirilishi muhim rol o'ynagan. Masalan, Germaniya bank tizimida 2016–2021-yillar davomida aktivlar sifati bo'yicha qat'iy nazorat joriy etilishi natijasida muammoli kreditlar ulushi 2,7 foizdan 1,3 foizgacha kamaygan. Shu bilan birga, banklar past rentabelli aktivlardan voz kechib, kichik va o'rta biznesni moliyalashtirishga yo'naltirilgan kreditlar ulushini oshirish orqali umumiy daromadlilikni yaxshilashga erishgan.

Osiyo davlatlarida bank transformatsiyasining muhim jihatlaridan biri sifatida raqamli ekotizimlar shakllantirilganini ko'rish mumkin. Masalan, Singapurda banklar fintech kompaniyalar bilan hamkorlikni kengaytirish orqali kredit risklarini baholash aniqligini oshirgan. Natijada 2020–2024-yillar oralig'ida kreditlar bo'yicha defolt darajasi 1 foizdan past darajada saqlanib qolgan, aktivlar rentabelligi esa o'rtacha 1,4–1,7 foiz oralig'ida barqarorlashgan. Ushbu yondashuv bank aktivlarini boshqarishda texnologik integratsiya muhim ekanini tasdiqlaydi.

Xalqaro moliya institutlari tahlillariga ko'ra, bank transformatsiyasi muvaffaqiyatli amalga oshirilgan mamlakatlarda aktivlar tarkibida uzoq muddatli va barqaror daromad keltiruvchi instrumentlar ulushi oshadi. Xalqaro valyuta jamg'armasi hisobotlarida qayd etilishicha, bunday bank tizimlarida kredit portfeli konsentratsiyasi pasayib, risklar diversifikatsiyasi kuchayadi. Bu esa moliyaviy shoklarga nisbatan barqarorlikni oshiradi.

Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston bank tizimida olib borilayotgan transformatsiya jarayonlari aktivlar samaradorligini oshirish, risklarni muvozanatlash va banklarning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlash uchun mustahkam asos yaratmoqda. Kirish qismida keltirilgan statistik ma'lumotlar va xorijiy tajribalar mazkur mavzuning ilmiy va amaliy ahamiyatini yanada oshiradi hamda keyingi tahlillar uchun zarur metodologik zamin bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Olib borilgan tahlillar banklarni transformatsiya qilish jarayonlari bank aktivlari samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko'rsatdi. Bank faoliyatida raqamli texnologiyalarni joriy etish, risklarni baholash va monitoring tizimlarini takomillashtirish aktivlar sifati va daromadliligini oshirishga bevosita ta'sir

ko'rsatmoqda. Bu jarayon banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Tadqiqot natijalari bank aktivlari hajmining o'sishi bilan bir qatorda ularning tuzilmasi va sifatiga e'tibor qaratish zarurligini asoslab berdi. Kredit portfeli sifatining yaxshilanishi, muammoli kreditlar ulushining kamayishi va kapitaldan foydalanish samaradorligining oshishi transformatsiya jarayonlarining asosiy natijalari sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur holat bank aktivlarini boshqarishda strategik yondashuvlarning ahamiyatini kuchaytiradi.

Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, bank transformatsiyasi muvaffaqiyatli amalga oshirilgan mamlakatlarda aktivlar rentabelligi barqaror o'sish sur'atlariga ega bo'ladi va moliyaviy risklar darajasi pasayadi. Ushbu tajribalarni O'zbekiston bank tizimiga moslashtirish banklar faoliyatining raqobatbardoshligini oshirish va xalqaro moliya bozorlariga integratsiyani jadallashtirish imkonini beradi.

Umuman olganda, banklarni transformatsiya qilish orqali aktivlar samaradorligini oshirish nafaqat bank sektorining rivojlanishiga, balki milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlashga ham xizmat qiladi. Shu bois, bank tizimini isloh qilish jarayonlarini izchil davom ettirish va aktivlarni boshqarishda zamonaviy, innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish muhim strategik vazifa sifatida qaralishi lozim.

Takliflar

Mazkur tadqiqot natijalari va olib borilgan tahlillar banklarni transformatsiya qilish orqali aktivlar samaradorligini oshirish bo'yicha aniq amaliy takliflar ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi. Takliflar bank tizimini isloh qilish jarayonlarining hozirgi bosqichi, mavjud muammolar va xorijiy ilg'or tajribalar inobatga olingan holda shakllantirildi hamda bank aktivlarini boshqarish samaradorligini oshirishga qaratilgan.

1. Bank aktivlarini boshqarishda riskka asoslangan yondashuvni chuqurlashtirish zarur. Kredit portfelini shakllantirishda tarmoqlar va hududlar bo'yicha diversifikatsiyani kuchaytirish, shuningdek, mijozlarning moliyaviy holatini baholashda ilg'or skoring modellaridan foydalanish muammoli kreditlar ulushini qisqartirishga xizmat qiladi.

2. Banklarni transformatsiya qilish jarayonida raqamli texnologiyalarni joriy etishni jadallashtirish lozim. Xususan, kredit berish, monitoring va undirish jarayonlarini to'liq raqamlashtirish orqali aktivlar aylanish tezligini oshirish va operatsion xarajatlarni kamaytirish mumkin. Bu holat aktivlar rentabelligining oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

3. Aktivlar sifatini oshirish maqsadida banklarda xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini (IFRS) to'liq joriy etish va ularning amaliy ijrosini kuchaytirish

maqsadga muvofiq. Bu bank aktivlarini real qiymatda baholash, past daromadli va yuqori riskli aktivlarni o'z vaqtida aniqlash imkonini beradi.

4. Bank kapitalidan foydalanish samaradorligini oshirish uchun past rentabelli aktivlar ulushini bosqichma-bosqich qisqartirish va yuqori qo'shilgan qiymatga ega yo'nalishlarga, jumladan, kichik va o'rta biznes hamda eksportga yo'naltirilgan loyihalarni moliyalashtirishga ustuvorlik berish lozim.

5. Banklar faoliyatida korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish orqali strategik qarorlar qabul qilish sifatini oshirish tavsiya etiladi. Mustaqil direktorlar rolini kuchaytirish, shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlash aktivlarni boshqarishda samarali nazorat mexanizmlarini shakllantiradi.

6. Xorijiy ilg'or tajribalarni bank amaliyotiga moslashtirish maqsadida xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish lozim. Texnik ko'mak, konsalting va bilim almashish dasturlari orqali bank transformatsiyasi jarayonlarining samaradorligini oshirish mumkin.

Umuman olganda, keltirilgan takliflarni izchil va bosqichma-bosqich amalga oshirish bank aktivlari samaradorligini oshirish, moliyaviy risklarni kamaytirish va bank tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur takliflar banklar faoliyatida strategik rejalashtirishni takomillashtirish, raqobatbardoshlikni kuchaytirish hamda milliy bank tizimini xalqaro moliya bozorlariga integratsiyalash jarayonlarini jadallashtirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida : PF–5992-son Farmon. — Toshkent, 2020-yil 12-may.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. O'zbekiston bank tizimi faoliyati to'g'risida yillik hisobot. — Toshkent : O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. O'zbekiston bank tizimi faoliyati to'g'risida yillik hisobot. — Toshkent : O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2022.
4. Abdukarimov B.A. Tijorat banklari aktivlarini boshqarish samaradorligini oshirish masalalari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. — Toshkent, 2022. — №4. — B. 45–53.
5. Rasulov D.Sh. Tijorat banklarida kredit portfeli sifati va risklarni boshqarish // Moliyaviy tahlil. — Toshkent, 2023. — №2. — B. 32–40.
6. Lavrushin O.I. Bank boshqaruvi : o'quv qo'llanma. — Moskva : KNORUS, 2021. — 384 b.
7. Korobov Yu.I. Raqamli iqtisodiyot sharoitida bank aktivlari samaradorligi // Moliya va kredit. — Moskva, 2022. — №18. — B. 112–121.

8. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report 2022. — Washington, D.C. : IMF, 2022. — 180 b.
9. World Bank. Global Financial Development Report 2023 : Financial Systems for Recovery. — Washington, D.C. : World Bank Group, 2023. — 212 b.
10. Bank for International Settlements. Annual Economic Report 2024 : Digital Transformation in Banking. — Basel : BIS, 2024. — 156 b.